

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17704288>

Homidjonov Ehsoniddin Husniddin o'g'li

Abdurasulov Odilbek Abdunosir o'g'li

Obidov Jamollidin Salohidin o'g'li

Fargona davlat universiteti Xarbiy ta'lim fakulteti talabalari

Abdusalomov Ulug'bek Sattorovich

Fargona davlat universiteti Xarbiy ta'lim fakulteti Dotsenti

Dunyo xalqlari o'z tarixini o'rganish, millati va yoshlarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalash davomida tarixiy manbalarga, tarixiy shaxslarning faoliyatiga va moddiy - manaviy yodgorliklarga murojat qiladilar. Moddiy - manaviy yodgorliklar insoniyat tarixining tilsiz guvohlaridir. Shunday ekan, moddiy va yozma manbalarning hozirgi davrga qadar qanday holatda yetib kelganligi uning tarixiy ahamiyatini oshiribgina qolmasdan, balki har bir mamlakatning turizm industriyasini rivojlanishida ham alohida o'rin tutadi.

Sobiq mustabid tuzum davri mafkurasi asosida milliy ma'naviyatni rivojlantirishga, moddiy - ma'naviy yodgorliklarni keng miqyosda o'rganishga deyarli umuman yo'l qo'yilmagan¹. Sobiq sovet ittifoqi davrida ham tarixiy va moddiy- madaniy yodgorliklarni asrab-avaylashga doir ko'plab me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilingan, ammo ularning deyarli katta qismi amaliyotga tadbqiq etilmagan. Natijada tarixiy va moddiy-madaniy yodgorliklarni asrash o'rniga ulardan "ishlab chiqarish vositalari" sifatida foydalanish holatlari ro'y berdi. Bu esa tarixiy va moddiy-madaniy yodgorlikning holatining salbiy ko'rinishga ega bo'lishiga, tarixiy qadr-qimmatini va tarixiylik holatini yo'q bo'lib ketishiga sabab bo'ldi.

Vatanparvarlik — bu insonning o'z vataniga, uning madaniyatiga, tarixi va urf-odatlariga nisbatan chuqur hurmat va sadoqat his qilishidir. Vatanparvarlik ko'pincha milliy g'oya, jamiyat va davlatga bo'lgan mas'uliyat hissi, vatan uchun xizmat qilish, uning qadr-qimmatini anglash va saqlash kabi tushunchalar bilan bog'liqdir.

Vatanparvarlik tushunchasi tarixiy jarayonlar, ijtimoiy rivojlanish, siyosiy harakatlar va madaniy meros bilan bog'liq holda o'zgarib kelgan. Turli davrlar, turli asarlarda va xalqlar madaniyatida vatanparvarlik alohida ahamiyatga ega bo'lgan.

Vatanparvarlik tushunchasi haqida turli davrlarda ko'p olim va yozuvchilar turlicha fikr yuritganlar ulardan biri amerikalik faylasuf, pedagog va ijtimoiy islohotchilardan biri John Deweydir. U ta'lim sohasida pragmatizm va demokratik yondashuvlari bilan mashhur. U to'g'ridan-to'g'ri "vatanparvarlik" mavzusiga bag'ishlangan maxsus asar yozmagan bo'lsa-da, uning ta'lim va demokratiya haqidagi g'oyalari vatanparvarlik tarbiyasiga kuchli ta'sir

¹ Karimov I. A Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. - T.: Ma'naviyat, 2008. - B.3.

ko'rsatadi. Deweyning asarlari orasida "Demokratiya va ta'lim" ("Democracy and Education", 1916) kitobi bu masalaga eng yaqin yondashuvni taqdim etadi.

"Demokratiya va ta'lim" asarida Dewey vatanparvarlik haqida to'g'ridan-to'g'ri fikr yuritmasa ham, u ta'limni demokratik jamiyatni mustahkamlash va shaxsiy javobgarlikni rivojlantirishning muhim vositasi sifatida ko'radi. Bu kitobda demokratiya, ta'lim va jamoaviy ongni rivojlantirish vatanparvarlik bilan bog'liq bo'lgan asosiy tamoyillar sifatida muhokama qilinadi. Deweyning vatanparvarlikka bo'lgan qarashlari uning ta'limning asosiy maqsadlari haqida aytgan quyidagi tamoyillarida ifodalanadi:

Deweyga ko'ra, ta'limning asosiy maqsadi shaxsning individual qobiliyatlarini rivojlantirish va shu orqali demokratik jamiyatning barqarorligini ta'minlashdir. Ta'lim jarayoni orqali yoshlar o'z jamiyatiga xizmat qilishni o'rganadilar, bu esa demokratiyaga sodiqlik va vatanparvarlikning muhim bir qismi hisoblanadi.²

Dewey ta'limni yoshlarni nafaqat shaxsiy manfaatlari, balki jamoat manfaatlari ham anglashga va unga xizmat qilishga o'rgatishning vositasi sifatida ko'radi. Vatanparvarlik, shaxsning o'z jamoasiga foyda keltiradigan faoliyat bilan shug'ullanishidir.

U o'z asarlarida ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlash va faol fuqarolikni rivojlantirish muhimligini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, yoshlar tanqidiy fikrlash orqali o'z Vataniga va jamiyatiga nisbatan ongli va mas'uliyatli fuqarolar bo'lib yetishadi, bu esa haqiqiy vatanparvarlikning asosini tashkil etadi.

Jamiyatning barcha a'zolari bir-biri bilan bog'liq ekanligini va ularning farovonligi umumiy taraqqiyotga bog'liq ekanligini tushunish zarurligini ta'kidlaydi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, vatanparvarlik har bir fuqaroning jamoat manfaatlari xizmat qilishni o'z burchi deb bilishi bilan bog'liq.

Deweyning qarashlari bo'yicha vatanparvarlik – bu tanqidiy fikrlashga, jamiyat manfaatlari anglashga va demokratik tamoyillarga asoslangan holda o'z Vataniga xizmat qilishga bo'lgan ichki majburiyatdir.

Vatanparvarlik to'g'risida yana bir amerikalik psixolog va ta'lim nazariyotchisi Howard Gardner ham o'z asarlarida tushunchalar keltirib o'tgan. U asosan "ko'p intellekt nazariyasi" (Multiple Intelligences Theory) bilan tanilgan. Gardnerning diqqat markazida insonning ko'plab turli intellektual qobiliyatlari va bu qobiliyatlarning ta'lim va rivojlanishga ta'siri turgan. Uning asarlari asosan ta'lim va insonning intellektual rivojlanishi bilan bog'liq bo'lib, vatanparvarlik haqida maxsus kitob yozmagan.

Biroq, Gardnerning "Yaxshi ishlar: Axloqiy mukammallik va kasbiy hayot" ("Good Work: When Excellence and Ethics Meet", 2001) asari vatanparvarlik bilan bog'liq bo'lgan axloqiy tamoyillar va fuqarolik mas'uliyati haqida muhim fikrlarni beradi. Ushbu kitobda Gardner va uning hamkasblari (Mihaly Csikszentmihalyi va William Damon) jamiyatda "yaxshi ishlar" qilishning ahamiyatini va bunday ishlarning axloqiy tamoyillar bilan qanday

² John Dewey "Demokratiya va ta'lim" ("Democracy and Education").1916-yil

bog'liq ekanligini tahlil qiladi.³ Asarning asosiy g'oyalari Gardnerning fikriga ko'ra, shaxsiy va kasbiy faoliyat axloqiy tamoyillarga asoslanishi kerak. Vatanparvarlik ham ana shu axloqiy tamoyillar qatoriga kiradi, ya'ni shaxsning o'z jamiyatiga, Vataniga va uning farovonligiga sadoqatli bo'lishi va foyda keltirishini anglatadi.

Kitobda jamiyatga foyda keltiradigan faoliyatlarni qo'llab-quvvatlash va unga sodiqlik tamoyillari muhokama qilinadi. Gardnerning fikriga ko'ra, har bir fuqaro o'z sohasida "yaxshi ishlar" qilib, jamiyatga foyda keltirish bilan birga axloqiy jihatdan ham mas'uliyatli bo'lishi kerak. Bu jihat vatanparvarlikni faqat siyosiy yoki harbiy sadoqat emas, balki shaxsning o'z Vataniga axloqiy mas'uliyat va majburiyat bilan yondashuvi sifatida talqin etishga olib keladi.

Gardner fuqarolarning nafaqat kasbiy faoliyatda, balki kundalik hayotda ham fuqarolik burchini tushunish va unga amal qilish zarurligini ta'kidlaydi. Vatanparvarlikni jamiyat oldidagi fuqarolik burchi sifatida ko'radi.

Howard Gardner vatanparvarlikni o'zining psixologik va pedagogik asarlarida bevosita muhokama qilmasa-da, uning axloqiy tamoyillar va fuqarolik mas'uliyatiga oid g'oyalari vatanparvarlikni zamonaviy nuqtai nazardan tushunishga xizmat qiladi. Vatanparvarlik bu yerda axloqiy burch, shaxsning o'z jamiyatiga sodiqligi va Vatan farovonligi uchun xizmat qilish qobiliyati sifatida ko'riladi.

Mashhur sovet pedagogi, tarbiya sohasidagi asarlari bilan tanilgan V.A. Suxomlinskiy "Yurakni bolalarga beraman" ("Сердце отдаю детям") asarida bolalarga ta'lim berish jarayonida ma'naviyat va axloqiy tarbiya masalalariga, ayniqsa, vatanparvarlikni shakllantirishga katta e'tibor qaratadi. Ushbu asarda vatanparvarlik haqida quyidagilar keltiriladi: "Vatanparvarlik tarbiyasi bolalarni o'z Vataniga bo'lgan muhabbatni, uni himoya qilish va qadrlashni o'rgatish orqali shakllanadi. Bu faqat harbiy xizmatga tayyorlash emas, balki o'z xalqining tarixi, madaniyati va qahramonlari haqida bilim berish orqali amalga oshiriladi"⁴.

Suxomlinskiy vatanparvarlikni faqat milliy va davlat doirasida emas, balki kengroq, xalqaro ahamiyatga ega qadriyat sifatida ko'radi. U vatanparvarlikni insonning o'zini jamiyatning bir qismi sifatida his etishi va boshqalarga foydali bo'lish orzusi bilan bog'laydi.

Suxomlinskiyning fikriga ko'ra, maktab vatanparvarlik tarbiyasining asosiy o'chog'idir. Bu yerda bola Vatan, xalq, tarix va madaniyatni tushunib yetadi va o'z burchini anglaydi.

Asarda aytilishicha, bolalarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ularning ma'naviy o'sishiga katta hissa qo'shadi va bu jarayon uzluksiz bo'lishi kerak. O'qituvchilar va tarbiyachilar bu borada o'ziga xos o'rnak bo'lishi kerak.

Yana bir mashhur sovet pedagogi va yozuvchi A.S. Makarenko vatanparvarlik ham muhim tarbiyaviy jihat sifatida bilgan. A.S. Makarenkoning "Pedagogik poema" asari

³ Howard Gardner "Yaxshi ishlar: Axloqiy mukammallik va kasbiy hayot" ("Good Work: When Excellence and Ethics Meet") .2001-yil

⁴ V.A. Suxomlinskiy "Yurakni bolalarga beraman" ("Сердце отдаю детям") 1969-yil.

vatanparvarlik tarbiyasiga bag'ishlangan eng mashhur asarlardan biridir. Ushbu asar 1925-1935-yillarda yozilgan bo'lib, u Makarenko rahbarlik qilgan bolalar mehnat koloniyasidagi tarbiya jarayonini tasvirlaydi. Kitobda o'quvchilar va tarbiyalanuvchilarni jamoaga sodiqlik, mehnatsevarlik, intizom va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash muhim o'rin egallaydi.

Makarenko ta'lim tizimining asosiy komponenti sifatida jamoa tarbiyasini ko'rsatadi. Jamoa bolalarni bir-birlariga yordam berishga, o'z burchini his qilishga va Vatan oldidagi mas'uliyatini anglashga o'rgatadi. O'quvchilarga jamoa ichidagi muloqot orqali o'z Vatanini sevish va uni himoya qilish qadriyatlari singdiriladi.

Vatanparvarlik tarbiyasi mehnat jarayonida o'z aksini topadi. Bolalar mehnat orqali o'z yurtlariga foyda keltiradi, Vatan uchun xizmat qilishni o'rganadi va bu orqali ularning jamiyatga bo'lgan sodiqligi shakllanadi. Makarenkoga ko'ra, haqiqiy vatanparvarlik jismoniy mehnat va jamoaviy mehnat orqali mustahkamlanadi.⁵

Bolalar harbiy va ijtimoiy tartiblarni o'zlashtirib, Vatan oldidagi mas'uliyatni his qilishadi. Kitobda bu orqali vatanparvarlikning shakllanishi bolalarning hayotida qanchalik muhim ekanligi ko'rsatiladi.

Kitob davomida bolalarga Vataniga muhabbatni shakllantirish uchun ularni xalq tarixi, madaniyati va Vatan himoyasi bilan bog'liq qadriyatlarga o'rgatish kerakligi ta'kidlanadi. Vatanparvarlik nafaqat davlatga sodiqlik, balki insonning o'z yurti va xalqiga fidoyilik bilan xizmat qilishidir.

Makarenko vatanparvarlikni faqat davlat va jamiyatga sodiqlik deb emas, balki insonning har tomonlama rivojlangan, mehnatsevar va axloqiy yetuk shaxs sifatida shakllanishi deb talqin qiladi. Shu bilan birga, u bolalarga o'z xalqining tarixiy an'analari va madaniyatini hurmat qilishni o'rgatishni ham juda muhim deb bilgan.

Xulosa qilganda, haqiqiy vatanparvar inson takabburlikka, faqat o'z manfaatini o'ylovchi shaxs bo'lishga mutlaqo yo'l qo'ymaydi va xalqidan o'z manfaatini ustun qo'ymaydi, hamma vaqt xalq bilan bir jon, bir tan bo'ladi. Agar yoshlar o'z ona-Vatanini sevmasa, unga sadoqat bilan qaramasa, haqiqiy barkamol inson bo'la olmaydi. Insoniylikning eng muhim fazilati ham vatanparvarlikdir. Yoshlarda vatanparvarlik albatta, o'z-o'zidan tarbiyalanmaydi. Balki ta'lim-tarbiyaviy ishlarning samarali shakl va metodlaridan har bir o'quv dargohining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda foydalanmoq zarur. Darhaqiqat, quyidagi kabi vatanparvarfidoyilar faollari, Vatan himoyachilari targ'ibot-tashviqot guruhlarining tashkil etilishi muhim: jismonan baquvvat vatanparvarlarni tarbiyalashda xalqimizning qadimdan qadriyat darajasiga ko'tarilgan milliy jismoniy chiniqtiruvchi o'yinlaridan keng foydalanishni yo'lga qo'yish; bo'sh vaqtni faol tashkil etish, ya'ni, har bir oila, ta'lim muassasasi, mahallalarda milliy kasb sirlarini o'rgatish mexanizmini yaratish muhim rol o'ynaydi.

^{5 5} A.S. Makarenko "Pedagogik poema" 1935-yil.